

RĪGAS LIELMĒROGA DZĪVOJAMO RAJONU DAŽĀDĪBA IEDZĪVOTĀJU SASTĀVA UN DZĪVES VIDES PIEVILCĪBAS VĒRTĒJUMĀ

Rihards Provejs, Māris Bērziņš, Zaiga Krišjāne

LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte,
e-pasts: get3@inbox.lv, maris.berzins@lu.lv, zaiga.krisjane@lu.lv

Anotācija. Lielmēroga dzīvojamie rajoni veido nozīmīgu pilsētvides daļu daudzās Eiropas pilsētās. Viduseiropā un bijušās Padomju Savienības teritorijā šo dzīvojamo rajonu attīstībā kopš 20.gs. 90. gadiem notikušas ievērojamas pārmaiņas. Līdzšinējo pētījumu pieredze rāda, ka, lai gan ir liels iedzīvotāju skaits un dominējoša loma mājokļu sektorā, lielmēroga dzīvojamo rajonu iedzīvotāju sastāvs un dzīves vides pievilcība joprojām ir maz pētīti un analizēti aspekti postpadomju pilsētās. Turklāt agrāk veikti pētījumi atklāj, ka mājokļu politikas un standartu attīstība sociālisma periodā, kā arī dažādu dzīvojamo rajonu izbūves, novietojuma un vides aspekti nosaka ne tikai arhitektoniskās atšķirības starp lielmēroga dzīvojamajiem rajoniem, bet arī to sociālo statusu un kopējo dzīves vides pievilcību. Tāpēc šajā rakstā pētīti gan dzīves vides pievilcības aspekti, gan iedzīvotāju sastāvs divās Rīgas apkaimēs, kur dominē pēc vēsturiskās attīstības atšķirīga lielpaneļu dzīvojamo ēku apbūve. Tas darīts ar nolūku, lai labāk izprastu lielmēroga dzīvojamo rajonu galvenās attīstības iezīmes un iespējamās atšķirības postpadomju pilsētās. Lielmēroga dzīvojamo rajonu izpētē šajā rakstā izmantoti 2015. gadā veiktas Rīgas iedzīvotāju aptaujas dati. Darbā iegūtie rezultāti kopumā neatklāj būtiskas atšķirības dzīves vides pievilcības vērtējumā izpētē izvēlētajās apkaimēs.

Atslēgas vārdi: lielmēroga dzīvojamie rajoni, dzīves vides pievilcība, sociāli telpiskā dažādība, postpadomju pilsētas.

Ievads

Dzīvojamā apbūve veido būtisku pilsētas telpiski funkcionālās struktūras daļu. Daudzās Eiropas pilsētās lielmēroga dzīvojamie rajoni ir redzamākā apbūves forma daudzu pilsētnieku mājvieta. Austrumeiropas un Viduseiropas, kā arī bijušās Padomju Savienības teritorijā daudzstāvu dzīvojamās apbūves rajoni ir sastopami biežāk nekā Rietumeiropas pilsētās. Tas saistīts gan ar sociālisma periodam raksturīgajiem urbanizācijas un industrializācijas procesiem, gan arī sociālisma iekārtas ideoloģiskajiem, politiskajiem un sociāli ekonomiskajiem mērķiem (French, Hamilton 1979; Smith 1996; Kempen van *et al.* 2005). Rīgā, atbilstoši pēdējās tautas skaitīšanas datiem, padomju periodā celtajos mājokļos dzīvo aptuveni 70% pilsētas iedzīvotāju. Tādējādi arī mūsdienās tipisks rīdzinieku mājoklis ir atsevišķs dzīvoklis daudzstāvu dzīvojamā ēkā, kas celta sociālisma periodā. Kopš valsts neatkarības atgūšanas 1991. gadā dažādu politisko un sociāli ekonomisko pārmaiņu rezultātā mainījās arī lielmēroga dzīvojamie rajoni. Rīgas pilsētvides attīstības kontekstā šo rajonu dzīves vides pievilcības aspekti un iedzīvotāju sastāva īpatnības ir aktuāli izpētes jautājumi. Turklāt vairāki autori uzsver, ka, lai gan lielmēroga dzīvojamajiem rajoniem ir nozīmīga loma, tie postpadomju pilsētās ir visai maz pētīti un analizēti (Treija 2009; Kahrik, Tammaru 2010).

Līdzšinējo pētījumu pieredze rāda, ka lielmēroga dzīvojamo rajonu sociāli telpiskās attīstības iezīmes postpadomju pilsētās ir pretrunīga tēma. Daži pētnieki apgalvo, ka postsociālisma apstākļos notiekošo politisko, ekonomisko, demogrāfisko, sociālo un

vides faktoru ietekmē ievērojami mainās mājokļu tirgus un lielmēroga dzīvojamie rajoni, iedzīvotājiem pārceļoties uz citu dzīvesvietu, zaudē savu agrāko pievilcību (Smith 1996; Wassenberg 2004). Atsevišķu autoru skatījumā šo dzīvojamo rajonu nākotnes perspektīvas bija drūmas – tika norādīts uz dzīves vides sociāli telpisko marginalizāciju, turīgāko iedzīvotāju aizplūšanu, pieaugošu etnisko segregāciju, padomju periodā celto ēku morālu un fizisku nolietojumu (Szelenyi 1996; Wießner 1999; Glock, Haußermann 1996). Jaunāki pētījumi vairākās postsociālisma pilsētās tomēr noraida drūmos scenārijus un atklāj, ka lielmēroga dzīvojamie rajoni saglabā daudzveidīgu sociālo struktūru un tur dzīvojošo iedzīvotāju vērtējumā tiek raksturoti kā pievilcīga dzīves vide (Kahrik, Tammaru 2010; Herfert *et al.* 2013). Tomēr vairāki pētījumi atklāj, ka mājokļu politikas un standartu attīstība sociālisma periodā, kā arī dažādu dzīvojamo rajonu izbūves, novietojuma un vides aspekti, nosaka ne tikai arhitektoniskās atšķirības starp lielmēroga dzīvojamiem rajoniem, bet arī to sociālo statusu un kopējo dzīves vides pievilcību (Pichler-Milanovich 2001; Temelova *et al.* 2011). Austrumeiropā un Viduseiropā, kā arī bijušās Padomju Savienības teritorijā lielpaneļu dzīvojamo ēku celtniecība sākās 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē, bet masveidīga šo ēku celtniecība pēc rajonu apbūves principa sākās 60. gados (French 1987). Sākotnēji celtās ēkas bija sliktākas kvalitātes, dzīvokļi bija nelieli un to plānojums vienkāršs (Szelenyi 1996; Lehmann, Ruble 1997; Rubīns 2004; Boren, Gentile 2007). Vēlākajās desmitgadēs 70. un 80. gados palielinājās gan ēku stāvu skaits un dzīvokļu lielums, gan arī tika uzlabots to labiekārtojums un plānojums (Lehmann, Ruble 1997; Smith 1996; Treija 2009). Turklāt jau padomju periodā neapmierinoša ēku ekspluatācija un nepietiekama līdzekļu ieguldīšana to uzturēšanā ievērojami pasliktināja tieši vecāko daudzstāvu ēku stāvokli (Kahrik, Tammaru 2010). Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka sociāli telpiskās un dzīves vides pievilcības atšķirības būs vērojamas dažādos laika periodos celtos lielmēroga dzīvojamajos rajonos. Turklāt var pieņemt, ka postsociālisma pārmaiņu rezultātā šīs atšķirības būs tikai pastiprinājušās. Darbā tiek pētīts iedzīvotāju sastāvs un dzīves vides vērtējums pilsētas apkaimēs, kur apbūvē dominē lielmēroga dzīvojamie rajoni. Šim mērķim izvēlētas divas pēc iedzīvotāju skaita salīdzināmas, bet pēc ēku celtniecības perioda atšķirīgas apkaimes. Turklāt izvēlētas apkaimes – Ķengarags un Pļavnieki – ir Rīgai raksturīgi padomju perioda apbūves mikrorajoni.

Dati un metodes

Rīgas lielpaneļu dzīvojamo rajonu izpētē izmantotas plašāk lietotās datu ieguves, apstrādes un analīzes metodes. Pētījumam izvēlēto lielmēroga dzīvojamo rajonu iedzīvotāju sastāvs un dzīves vides pievilcība analizēta, izmantojot jaunāko Rīgas pilsētas iedzīvotāju aptauju. Apsekojums veikts Rīgas domes Pilsētas attīstības departamenta uzdevumā. Aptaujas anketas izstrādē pašvaldība sadarbojās ar LU ĢZZF Cilvēka ģeogrāfijas katedru, bet lauka darbu 2015. gadā veica uzņēmums, kas specializējies socioloģisko aptauju veikšanā. Cilvēka ģeogrāfijas katedra sagatavoja aptaujas anketas jautājumu bloku par iedzīvotāju migrācijas un ikdienas mobilitāti, kā arī piedalījās citu aptaujas anketas jautājumu sagatavošanā un apspriešanā. Pavisam

aptaujas anketā ietverti aptuveni 80 dažādi respondentu dzīvesvietu un darba gaitas atspoguļojoši jautājumi, t.sk. par migrāciju, pārceļšanās iemesliem un ikdienas pārvietošanos, kā arī liels jautājumu bloks par dzīves vides pievilcību raksturojošiem rādītājiem. Atsevišķs anketas bloks sniedza vispārēju respondentu sociāli demogrāfisko raksturojumu. Rakstam nepieciešamie dati atlasīti jaunā datu masīvā par darbā aplūkotajām apkaimēm. Kopējais 2015. gada aptaujā sasniegtās izlases (N) apjoms ir 2 043 respondenti vecumā no 18 līdz 78 gadiem (Rīgas dome 2015). Savukārt darbā izmantoti dati par 157 respondentiem Ķengaraga un 145 respondentiem Pļavnieku apkaimē. Iegūto aptaujas datu apstrādē izmantotas neparametriskās metodes. Lai noskaidrotu iedzīvotāju sastāvu un dzīves vides pievilcību raksturojošo pazīmju saistību būtiskumu, izmantots kontingences koeficients (K_k) (Paura, Arhipova 2002). Rezultātu pārbaude veikta, aprēķinot to abpusējās alternatīvas p vērtību. Aprēķinātā p vērtība parāda rezultātu statistisko nozīmību, savstarpēji salīdzinot atlasītās pazīmes. Tur, kur statistiskās nozīmības vērtība ir mazāka par 0,05 ar 95% varbūtību varam apstiprināt, ka saistība starp aplūkotajām pazīmēm ir statistiski nozīmīga.

Rezultāti un galvenie secinājumi

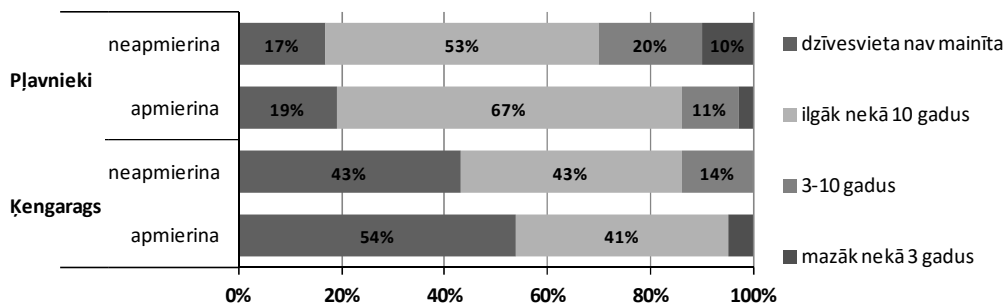
Darbā vispirms salīdzināts respondentu sastāvs abās pētījuma apkaimēs. Iedzīvotāju sastāvs analizēts, izmantojot raksturīgākās sociāli demogrāfiskās pazīmes (1. tabula).

Tabulā redzami rezultāti parāda, ka kopumā dzīves vides pievilcības vērtējumā starp izpētei izvēlētajām apkaimēm nav būtisku atšķirību. Nedaudz kritiskāki savas dzīves vides vērtējumā ir Pļavnieku apkaimē dzīvojošie. Dzīvesvietas apkaimes vides pievilcība apmierina galvenokārt gados vecākus iedzīvotājus, nedaudz vairāk krievu tautības cilvēkus, kā arī iedzīvotājus ar pamata un vidējo izglītību. Tāpat nedaudz vairāk apmierināti ar dzīves vidi ir vienas personas mājsaimniecībās dzīvojoši un ģimenes bez bērniem. Iegūtie rezultāti starp aplūkotajām iedzīvotāju sastāva pazīmēm un apmierinātības ar dzīves vidi novērtējumu ir statistiski nozīmīgi pēc dzimuma, vecuma grupām un ģimenes stāvokļa Pļavnieku apkaimē, bet pēc mājsaimniecības lieluma un ģimenes sastāva abās apkaimēs. Būtisks aspekts, ko vēlējamies noskaidrot saistībā ar dzīves vides pievilcību, ir tās vērtējums atkarībā no tā, cik ilgi respondenti pašreizējā dzīvesvietā dzīvojuši (1. attēls).

Rīgas iedzīvotāju apsekojuma kopējie rezultāti rāda, ka aptuveni trešdaļa (29,9%) aptaujāto pašreizējā dzīvesvietā dzīvo kopš dzimšanas un aptuveni tikpat liela daļa (27,3%) dzīvesvietu mainījuši pilsētas robežās (Rīgas dome 2015). Pārējo respondentu iepriekšējā dzīvesvieta atradusies ārpus Rīgas. Starp pētījumam izvēlētajām apkaimēm redzamas atšķirības. Pirmkārt, Ķengaragā vairums respondentu dzīvo ilgstoši, un viņus dzīves vide vairāk apmierina, nekā neapmierina. Otrkārt, abās apkaimēs ar dzīves vidi vairāk neapmierināto ir to aptaujāto vidū, kas dzīvesvietu ir mainījuši. Turklāt Pļavnieku apkaimē šādu iedzīvotāju ir daudz vairāk, salīdzinot ar Ķengaragu. Tāpēc arī dzīves vides pievilcības vērtējumā ir lielāka viedokļu dažādība.

1.tabula. Respondentu sastāvs un dzīves vides pievilcības vērtējums pētījumam izvēlētajās apkaimēs

		Ķengarags		Pļavnieki	
		apmierina	neapmierina	apmierina	neapmierina
Dzimums	sieviete	62%	63%	73%	80%
	vīrietis	38%	37%	27%	20%
	K_k	0,155 ($p=0,423$)		0,266 ($p=0,026$)	
Vecuma grupa	15-24	4%	0%	7%	10%
	25-34	12%	12%	15%	10%
	35-44	27%	63%	18%	37%
	45-54	18%	13%	10%	9%
	55-64	24%	12%	36%	17%
	65-74	15%	0%	14%	17%
	K_k	0,305 ($p=0,712$)		0,420 ($p=0,050$)	
Tautība	latvietis	34%	50%	34%	40%
	krievs	54%	38%	53%	53%
	cita	12%	12%	13%	7%
	K_k	0,273 ($p=0,125$)		0,258 ($p=0,241$)	
Izglītība	pamata	8%	0%	4%	0%
	vidējā	85%	63%	69%	63%
	augstākā	7%	37%	27%	37%
	K_k	0,338 ($p=0,207$)		0,342 ($p=0,258$)	
Mājsaimniecības lielums	1 persona	35%	0%	20%	17%
	2 personas	30%	62%	34%	23%
	3 un vairāk personas	35%	38%	46%	60%
	K_k	0,354 ($p=0,004$)		0,336 ($p=0,020$)	
Ģimenes stāvoklis	neprecējies	1%	0%	13%	10%
	precējies / kopdzīve	53%	50%	55%	63%
	šķīries*	46%	50%	32%	27%
	K_k	0,424 ($p=0,001$)		0,314 ($p=0,199$)	
Nepilngadīgi bērni ģimenē	ir	45%	63%	39%	46%
	nav	55%	37%	61%	54%
	K_k	0,284 ($p=0,008$)		0,406 ($p=0,000$)	
		N=157		N=145	

1. attēls. Respondentu dzīves vides pievilcības novērtējums pētījumam izvēlētajās apkaimēs pēc atbilstoši pašreizējā dzīvesvietā nodzīvotajam laikam

Atsauces

- Boren, M., Gentile, M. (2007). Metropolitan processes in post-communist states: an introduction. *Geografiska Annaler. Series B: Human Geography*, 89B (2), 95-110.
- French, R.A., Hamilton, F.I. (eds.) (1979). *The socialist city: Spatial structure and urban policy*. New York: John Wiley & Sons.
- French, R. A. (1987). Changing spatial patterns in Soviet cities—planning or pragmatism? *Urban Geography*, 8 (4), 309-320.
- Glock, B., Häußermann, H. (2004). New trends in urban development and public policy in eastern Germany: dealing with the vacant housing problem at the local level. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28, 919-929.
- Herfert, G., Neugebauer, C. S., Smigiel, C. (2013). Living in residential satisfaction? Insights from large-scale housing estates in central and eastern Europe. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 104 (1), 57-74.
- Kährlik, A., Tammaru, T. (2010). Soviet prefabricated panel housing estates: Areas of continued social mix or decline? The case of Tallinn. *Housing Studies*, 25, 201-219.
- Kempen van, R., Dekker, K., Hall, S., Tosics, I. (2005). *Restructuring Large Housing Estates in Europe. Restructuring and Resistance inside the Welfare Industry*. Bristol: Policy Press.
- Lehmann, S., Ruble, B. (1997). From 'Soviet' to 'European' Yaroslavl: changing neighbourhood structure in post-Soviet Russian cities. *Urban Studies*, 34 (7), 1085-1107.
- Paura L., Arhipova I. (2002). *Neparametriskās metodes, SPSS datorprogrammā. Mācību līdzeklis*. Jelgava: LKC.
- Pichler-Milanovich, N. (2001). Urban housing markets in Central and Eastern Europe: convergence, divergence or policy 'collapse'. *European Journal of Housing Policy*, 1, 145-187.
- Rīgas dome (2015). Rīgas iedzīvotāju apmierinātība ar pašvaldības darbību un pilsētā notiekošajiem procesiem. Rīgas iedzīvotāju aptaujas rezultātu ziņojums. Pilsētas attīstības departaments.
- Rubīns, J. (ed.) (2004). *Rīgas dzīvojamais fonds 20. gadsimtā: Tipoloģiskā rakursā*. Rīga: Jumava.
- Smith, D.M. (1996). The socialist city. In: Andrusz, G., Harloe, M., Szelényi, I. (eds.) *Cities After Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Oxford: Blackwell, 70-99.
- Szelényi, I. (1996). Cities under socialism and after. In: Andrusz, G., Harloe, M., Szelényi, I. (eds.) *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies*. Oxford: Blackwell Publishers, 286-317.
- Temelová, J., Novák, J., Ouředniček, M., Puldová, P. (2011). Housing Estates in the Czech Republic after Socialism Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies*, 48 (9), 1811-1834.
- Trejja, S. (2009). Housing and social cohesion in Latvia. In: Holt-Jensen, A., Pollock, E. (eds.) *Urban Sustainability and Governance: New Challenges in Nordic-Baltic Housing Policies*. New York: Nova Science Publishers, 197-207.
- Wassenberg, F. (2004). Large Social Housing Estates: From Stigma to Demolition? *Journal of Housing and the built Environment*, 19, 223-232.
- Wießner, R. (1999). Urban development in East Germany: specific features of urban transformation processes. *GeoJournal*, 49, 43-51.

Summary

Residential areas of the cities in the former Soviet Union and Central Eastern Europe have experienced substantial physical and social transformation since the 1990s. Previous studies have confirmed that the development of residential areas after the demise of socialism is characterized by inner-city change and suburban development. However, these changes affect only a minor part of the urban population while most people still live in large-scale apartment blocks. Moreover, the existing research shows that housing quality, living arrangements and development trajectories of housing estates differ in various locations within the city and also within a given neighbourhood. In order to understand the patterns and factors of inner differentiation in terms of population composition and residential satisfaction, the paper presents a case study from large-scale housing estates located in two different neighbourhoods of Rīga. This study aims to provide insights into residential satisfaction and related characteristics of the inhabitants of the most distinctive type of housing, in the light of post-socialist urban transformations. The analysis is based on a recent sample survey that was carried out in 2015. The research findings reveal that the residential satisfaction of large-scale housing estates by local residents is surprisingly similar in the both neighbourhoods investigated.